

ШЫҢ

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1967 ч.

И Ю Н Ы

18

ВОСКРЕСЕНЬЕ

№ 142 (6779)

Өртээ 2 көп.

ЧАА ЧОГААДЫКЧЫ ЧЕДИШКИННЕРЖЕ

Төөгүлүг улуг байрлар—Октябрьның 50 чылы чокушулаан. Ол алдарлыг болушуну чаа-чаа чедишкннер-биле өөрүнчү болгаш байырланчыг уткуп алып дээш бистиң чуртувус белетинип турар. Бүгү совет кижилер боттарының кылып тургускан ажил-херээнче, өндүр-чаагай чаалап алышканының тимелгелеринче чоргааралдыг хая көрүп турар.

Тыва чогаалчылар юбилейлик чыда чаа чогаалдарны тургузар дээш чамдык орадамышкыннарны кылган. О. Саган-оол «Деспестер» деп романы дооснаш, Тываның ном үндүрөр черинде думажан. С. Пюрбю «Мызыл үр» деп шиини бижээн. М. Пахомовтуң чаа чогаалының номун номчуңкучлар алган. С. Сарыг-оол «Аңгыр-болдуң тоомузуңуң» 2-ги номун 50 чылга белек кылдыр номчуңкучларга бараалгаткан. А. Даржаа «Эрниц эрежиниң» 2—3 кезектерин бижип дооскан. Орус, тыва улустарның найырдалыны, ажил-ижиниң дугайында тоожуну Д. Бегзи бижээн. Элеэн каш анык чогаалчыларның болгаш шүлүкүлеринин, расказтарынның тусту-чымдык номнарым Тываның ном үндүрөр чери удаас үндүр. Ол ичинде «Улуг-Хем» алымактың тыва болгаш орус даядарга ээлчегги номмеринде чаа чогаалдар арбыны-биле кирген.

Ыччазда-даа тыва чогаалчылар уран-чечен негелделерге дүгүп турар база амгы үеңгү өргүсүн бекип идеялик чогаалдарны бижирп талазы-биле салдырган сорулгаларны чепсиз күөсөдип, көмүгү шүшпөк ажилдап турар. Тыва АССР-нин Чогаалчылар эвилелинин баштаар чери чогуур негелделерге өзүгаар амылдавайн турар, оң организмичи, удурутунчу ажил-чорудулгазында чепсетер бар. Авторлар-биле харылдазы көмүгү көшкөн, ылаңгы анык чогаалчылар, авторлар-биле ажил багай тургустунган.

Бо чылдың майны сөөлүрдег Москвага ССРЭ-ниң чогаалчыларның 4-кү съездин болуп эрткин болгай. Аңа проза, шүлүк, ши чогаалыны, критиканың болгаш литературоведениниң база уруулар литератураның кол-көл айтырылгарын чуулаашкан. Ол съездиге чогаалчылар организациаларының удуруткучу ажил-чорудулгазын күштелдирер дугайын чуулаашкып тура, чогаалчыны анык ескенче кичээниңи салырын оналап, бо талазы-биле төдөргү сорулгаларны салган. Чогаалчыларның бо съездинге СЭКП ТН-ның чедирген байырынга совет чогаалчыларның мурунда калдыг сорулгалар салдынганын айтышышкан, чогаалчы организацианың ажил-чорудулгазын партияниң өзү-биле чорударын, анык чогаалчы күштерге онза кичээниңи салырын айткан.

Ычанганаш Тыва АССР-нин Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери болгаш оң удурутулгазында турар бүгү чогаалчылар ССРЭ-ниң чогаалчыларның 4-кү съездинге СЭКП ТН-ның чедирген байырында болгаш бо съездин салдырган сорулгаларын, негелделерин өзүгаар чаа өзү-биле амылдаар ужурулгу.

РСФСР-нин Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбыры тургустунгандан бээр чүгө 2 чыл эрткин. Мындагы кыска үениң дургуунда бо чогаалчы организациа болгаш оң удурутулгазында турар уран шеверлер, чурукчулар эки чедишкннерлик болуп турары мактанчыл. Ылаңгы улусчу уран шеверлерин чөнар даштан, ыштан чээп кылган амылдары улуг үнелелди, сурагың чаалап алган.

Октябрьның 50 чылын чаа чогаалчыны белектерлик уткуп дээш олар күженишкннер ажилдап турар. Бо чылдың мартта, сиюлунтура амылдарының талазы-биле Москвага болган делгелгеге бистиң улусчу уран шеверлериниң 80 хире амылдары киришкен. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш наркучулериниң улуг үнелелин алган. Тыва чурукчулар болгаш уран шеверлер «Социалистик Сибирь», «Совет Россия» деп делгелгеге база Октябрьның 50 чылынга турсаказаткан республика делгелгезинге чаа амылдарын кирир дээш ажилдап турар. Уран шевер чазамчы шеверлерден Тыва АССР-ниң уран чуулунчу алдарлыг амылдарчызы М. Черзинин база Х. Тойбухаанын, С. Чазананын, Х. Мижит-Доржууну, Х. Хунаның чөнар даштан, ыштан чээп чогааткан амылдары онзагай ланып ылгалган. Оларның кырынга талантылыг аныктарның нежепип турары өөрүнчү болушун болгаш. Чурукчулар С. Ланы, И. Салкан, Г. Суудалыче, В. Демин, Г. Төрлүк болгаш эске-лер-даа Октябрьдан төрүттүнген Тываның бо хунгу чаа чазартылгаларының, оң кижилериниң дугайында чуруктары чуруп турар.

Бистиң чамдык чурукчуларымыс боттарының чурукчу уран мергежин, билини ам-даа бедиппейн турар. Оң харазында чамдык чурукчуларының идеялик утказы, тургузуу, кылып күөсеткени көмүгү чазыс болуп, уран мергежилдик талант негетинип турар деп чуве илден. Бо хунге иланып хөгжүлдүк, чаа чазартылгаларың көргүсүн чурукчу көмүгү эвээр.

Тыва композиторлар болгаш аалга чогаалчы эгелеп чоруп авторлар бо юбилейлик чыда база-ла чамдык чогаалчы чедишкннерлик болгулаан. Ылаңгы композитор Алексей Чыргал-оол улуг байырлагла каныг белектерлик умуражы дээш ажилдап турарының дайында оң-биле бергелданы июнның 15-те үнген «Шында» парлан болгай.

Улуг Ленинни, Октябрьны, Коммунисттик партияны, совет чонну, тий-быңны, күш-ажылды, чаа амдыраалды, улустарның интернационалды найырдалын алдаржыдып турар патриотчу ырлар чогаадыр талазы-биле тыва композиторлар чоңга ам-даа улуг өрелгип болуп арттышкан. Олар колдуунда-ла ынакшыл дугайында ырлар бижирип-биле өйөжип турар берген. Тыва АССР-ниң културга министрствозу композиторларның чогаалчы ажил-чорудулгазын углап баштаарын амдыга дээр өзүлүг холга албан.

Бот-тывынгыр уран чуулдуң Совет эрге-чагырганың 50 чылынга турсаказаткан республика болгаш онза азы-биле күрүлдеринге бистиң чедип алган чедишкннеризис өөрүнчү болуп, чаа-чаа талантылар иерди. Оларга хамынтың мурунда-ла Р. Лесниковтуң чогаалчыны мергежи-биле тургускан, оң удуруткучу херларын, улусчу балетмейстер Н. Тыртың-Нараның чогааткан танцыларын, оң удурткучу талантылыг күөсөдипчилерин мактап аазар бис.

Чечен чогаалдык болгаш уран чуулдуң эң эки чогаалдары дээш Октябрьның 50 чылынга болгаш В. И. Ленинниң төрүтүнгө-ле 100 чыл болурунга холбаштыр чарлаттыг республика коннунузуңуң түңнели каш-ла хонуктар болгаш үнер деп турар. Чечен чогаалдык болгаш уран чуулдуң каныг-каныг чогаалдарының шаңгал-макталга иткенин номчуңкучулар удаас билип алтар, ол коннурстун түңнелинде бистиң чечен чогаалчы-выстың, уран чуулүвүстүң амгы байдалы база-ла чазарттынар апар.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ ОНЗА СЕССИЯЗЫНГА СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ

КНО-нун Кол Ассамблеязының тускай онза сессиязында совет төлөөлери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эштер А. Н. Косыгин (төлөөлери баштыгы), А. А. Громыко, А. А. Солдатов, Н. Т. Федоренко, В. М. Федин — төлээ кижигүнери, Л. М. Замятин, Л. И. Менделевич, П. Д. Морозов, Н. К. Тарасов, О. Н. Хлестов — төлээ кижигүнериниң орадакчылары составтыг кылдыр баддылаан.

КНО-нун Кол Ассамблеязының тускай онза сессиязында УССР-ниң болгаш БССР-ниң төлөөлери база баддылаан. УССР-ниң төлөөлери республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. В. Шербицкий, БССР-ниң төлөөлери — республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Т. Я. Киселев олар баштап баар. (СЭТА).

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ ОНЗА СЕССИЯЗЫН ЧЫЛДЫРАР БОЛГАН

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Каттышкан Нацпарл Организацианың Кол Ассамблеязының тускай онза сессиязы 1967 чылдың июнь 17-де Нью-Йоркту-биле эрткингиң 9 шак 30 минута (Москва-ны-биле 16 шак 30 минута) турда ажиттылар. Сессияны саат чымдырарыңга 62 күрүне-эргезок чууга хойнуруу-чөмүзөрөпкөн. Араб күрү-нелерге удур Париздин агрессияны ужуруктарын чок кылдыр болгаш тайбыңкыда шүгүмүңүң артыңче паравал шериглерин соңгаар-лаарымкын чок үндүрер дугайында айтырыгын көөр дээш ССРЭ-ниң дидең өзүгаар Кол Ассамблеяның тускай онза сессиязын чымдырып турары ол.

«Эргез чок» деп Вашингтон чылдан хай турар. Ыччаарга чогуу-на харын АКШ-тың төлөөлери НАТО талазы-биле болушун ажилдештер, чикээ, Англия-биле кады Аймык чок чорук Чөвүлелиниң бодунуң хулаагемин күөсөдиргеге ыштыктап, КАР-нын, Норданияның болгаш Сирияның агрессия түңнелинде эжелеттирген девискээрлеринден израиль шериглерин үндүрер дугайында ССРЭ-ниң резолюциязының төлөөлелин Чөвүлелге хулаап алып чорукту бодурбайн барган-на болгай.

ЧАА ДЫМГА ЧУРУКЧУЛУК

Чайлагда хымыс

Улуг-Хем районунуң «Х Улуг хурал» колхозунун Отун-Дашта № 1 сүт-бараан фермазын өөдө-Шөлдө чалаанда кожуп келген. Көктү-шымтыг чайлагга келген соонда инектерин сүдү иези-биле нежепип эгелен, хүде 80—100 кг сүт нежепип турар. Колхозтун чыгычмыс Ховалыг Хирин-оол Тойду деп черде чайлагда хонган. Эки одарга барган доранна чылгычы бөлөрүн саап эгелен. Бо хымызын кыз-гай, кохкозтун суурунче киирпип турар. Мал ажылы-нын бир содун болгаш кижилерин кыздыма дуаадым бо чаагай чок-сукуунуң колхозчулар соңуругап ижиңп турар. Чүге диез тыва кижилер шаандан өзөр бө хымызын ижиңп чоран база-даа, бо чокта ону кыз-бастай берген болгай. Бо үеңгү аныктарымыс бө хымызын ижиңп көрбөз кижилер хой доран бладангыр. Ычанган солуп болуп ужуру ол.

«Х Улуг хурал» колхозна ырак-чоотан келген кижилер бө хымызын четтирпип болур. К. ОЙДУП-ООЛ.

КЫРГЫКЧЫЛАР

Улуг-Хем районунуң Жанов атыг колхозунуң бо чылын кыргызча чогууру 13 муң баш хонун хой кезин Ийи-Тал бригаданыңа хамааржыр. Кыргызда июнь 8-те эгелен. Кыргызда пунктуунда электри хачыны-биле 30, хол хачыны-биле 22 кыргызчылар ажилдап турар. Колхозтун хойжулары бо юбилейлик чыда хой бургузунден 2,3 кг дүктү кыргың, күрүнеге 37 тонна дүктү бээр хүлээлени алганнар. Июнь 12-ге чедир 2480 хой кыргыттыг болгаш 5,3 тонна дүк алдыгган, ортума-биле хой бургузунден 2 кг алып турары ол.

Танды районун «Коммунизмниң херели» колхозунда чамдык колхозчулар хой кыргыздазынга идепкейлик киржип, ажилдын бүдүрүкчүлүгүн бедидип турар. Ындыгларга Монгуш Чечекмаа, Оюн Чыртай-уруг болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Чурукта: Оюн Чыртай-уруг уну хой кыргыз турары. С. Феоктистовтун фотозу.

Баштайгы хунерде муракчы кыргызчылар илереп турар. Кара-кыс Анай, Серен-оол Анай, Мария Ажы олар хүнде электроаппараттың хачыны-биле 40 кг дүк кыргың нормалыг тургаш, 50—60 кг чедир кыргың турарлар. 69 харлыг Оюн Дюргүбей хүнде хол хачыны-биле 25 хойну, Умал-да Лопсан 30 хойну кыргың, бедик көргүзүгүн чедип ап турарлар. Моон сонгаар муракчылар-нын саны-даа, көргүзүлгери-даа улам бедир апарар. Хойжу Ондар Ажынын каздарган хойларынның дүгү ортума-биле 2,3 кг болуп, амдызында бирги черде болуп турар. Чаныкчы-адикчилер Монгуш Бара-оол, Хууракпан Биче-оол, дүк саваалкылары Хөлбөн Балдай-оол, Кыргыз Дыргый-оол олар боттарының онзаашкан ажилдарын аки күөсөдип турарлар. Колхозтун баштайгы дүгү күрү-не складыга кирген. Кыргызда пунктуунда нитиниң чеченял-гезин организастан. Кыргызда-ны шалыкын болгаш шынарлыг чоруткуч, күрүнеге садар план-ны күөсөдип, республиканың бедээ ажил-агы ажилдкчыларыны Наадымынга белектиг ужура-жыр — хойжуларын, кыргызчы-ларын сорулазы ол. С. НАМЧАН.

Бөгүн медицина ажылдакчыларының хуну

Бөгүн бистиң чуртувус совет медицина ажылдакчыларының хунун улуг чоргаарал болгаш өөрүшкү-биле демдегелеп, байырлап эрттирп турар. Совет медиктерниң чоңга хүндүткелдик ажыл-херээнни дугайында бижиттинген материалдарны солунун ийги арныдан сонуурган номчунар, эргим номчуңкучулар.

Совет төлөөлөр чорупкан

КНО-нун Кол Ассамблеязының тускай онза сессиязын чымдырып турары ол. УССР-ниң төлөөлери республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. В. Шербицкий, БССР-ниң төлөөлери — республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Т. Я. Киселев олар баштап баар. (СЭТА).

НЬЮ-ЙОРКТА ЧЕДЕ БЕРГЕН

Дуун, июнь 17-де, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге баштаган «совет» төлөөлөр КНО-нун Кол Ассамблеязының тускай онза сессиязын киржир-биле Нью-Йоркта чед берген. (СЭТА).

Совет чазактың политиказын деткип тур бис

Бистиң чуртувустун ажымчылпын, колхозчуларың, албан-аажыкчыларының хай телеграммалары СЭКП Тон Комитетинде кирип турар. Чокку Чөон чүкө дайыны өөсүктен паравал агрессорлары олар карган, килдене, бот эргезип араб күрүлдеринң национал хамаарышпа чорун болгаш девискээр талазы-биле бугун турар чорун камгалап турар Совет чазактың политиказын боттарының деткип турарының дугайында меделген турарлар. «Араб чурттарың тайбыңга ынакшылдыг улустарыңа Париздин өңү-бүдө-биле дегиң халдашкынчыга килчээкшкн-биле удурамын тур бис» — деп, Симферопольдун «Сельхозартель» заводунуң коллективниң телеграммасында чуулаан турар. «Париз-биле дипломаттыг харылдааларын үер дугайында Совет чазактың вотазың чазыс өсеткидиг деткип тур бис» деп, Ос-

Араб чурттарга дузаламчы

Араб чурттарың улустарыңа удур паравал агрессияның түңнелинде КАР-ның, Сирияның болгаш Иорданияның хой-хой муң чуртталыгы турттар орав-сурун ышкынчыл, ам эжелекчилерге өмөдөттирген төрөз черлерин кагыш чоруп ужурга таварышкан. Агрессиядан каражадан араб чурттарың чоңуга материалдыг дуза көргүзөр төлөдө, Тайбың-ның фондузунуң боттарының эки-тура дадымдарын кийрер дугайында бистиң чуртувустун ажилчы чонарының хой салгың чагаалары болгаш телеграммалары совет хой-яниң организациаларында кирип турар. Оларның ашка-хөргөнгин араб чоңга дузаламчыга ажилдарын олар дилеп турар. Оон-биле холбаштыр Тайбың камгаламың Совет комитеди, Азия болгаш Африка чурттарының эп-сеткил каттыштырылганың Совет комитеди база Совет херөөнениңниң комитеди агрессиядан каражадан-нарга дуза көргүзөр талазы-биле хемчегер дугайында айтырыгы Тайбың фондузунуң баштаар чериниң киркилеген-биле каттышкан туралыга чуулаашкып көргөн. Тайбың Совет фондузунуң хөргөлгөриден 2 миллион рубльди бээр дугайында шийтирп хүлээп алдыгган. Каражадан араб чоңга материалдыг болгаш медицина дузаламчызы көргүзүргө, хамынтың мурунда кыргыңнарның, херөөнениң, бичиң урууларын, аары болгаш балыглаттырган кижилерин берге байдалдарын шийгедирне ол хөргөлгөриң ажиллаар. Агрессорларга түр эжелеттирген араб девискээрлерин чоңуга дуза көргүзүрүнүң бүгү хемчегерин алып болгаш ыдыг аргаларын өөрени көөр деп шийтирп хүлээп алдыгган. Тайбың фондузунуң ССРЭ-ниң Күрбакчылары бугу салбырларында ажиттыгган араб салгың эки-тураның дадымдарын АРАБ ЧУРТТАРЫНЫҢ ЧОНУНГА ДУЗАЛАМЧЫ деп айтыга-биле чорудуп болур. (СЭТА).

ЧУДЕН ХАМААРЖЫРЫЛ?

Амгы үеде республиканың колхозтарында, совхозтарында хой кыргыздазын тургустуу. Аңаа холбаштыр, дүктү өктүлдүрүшкү, оң шынарлы белидеринге хамаарышкан чамдык чүдөлери манса айтыры чууга. Кыргызда пунктуун уругу арың-силги тургузар. Элеэн каш хойларын кыргың сөөлүнде пунктуун шийтип аштап арылгаш, дүктү хой өдөөнгө болгаш өскө-даа бөк-чамга холуштурбас. Хойларны кыргыңнын мурунда, аргалыг болза, дүкке чышпыны келир чашпыны болгаш аза-огу ситеннердик черлерден чайдып тургузар азы казарар. Ол дээр дүктүн шынарын беддеринге улуг дузалыг. Дүктү кластаар кижилерин ажилыңче кичээлгей салыр. Бир өвс дүктү шың өвс кластаан болза, ону доран катар эле кылдыр. Ындыг чорукту бодурбазын чедип алып. Дүктү кластаар, савалар, маршировка кылдыр сарайларын, тускай өрөөл-

дерин эки аарымчалыг кылдыр тургузарың ижилерин ажилдарыңа улуг дузалаар. Кыргызчарының, ылаңгы электроагрегаттын хачыны-биле ажилдап турарларның ажилын көрүп, четкестерин дыйың ади, чаа кижилерин дуржуалыг кыргызчыларның үлегери-биле өөрдирп чууга. Ычанмас болза кыргыздазы шынары кудулаар апар. Хач чаныкчылары, эдикчилер, моторстер, классификация болгаш кыргызчылар ханы угда бир-деки ажилдаар болза, ажил бүдүрүп, шынарлыг болур. Эрткин чыдарда чамдык ажил-агыларны кыргыздазы пунктууларды бөдүң негелделерин бекиң салгып күтүңпей турганының түңнелинде түңтү шынары баксырап, күрүнеге дужаарга холу-турар, өртөүкүдулаар турган. Чыңга, 1965 чылда Чөөн-Хемчик районун күнөгө дужааган дүгү-гүңүң хирли 87,6, Тес-Хемниң — 72,1, Биң-емниң — 83,9 ху-

болган. 1966 чылда «Тээли» совхозтун дужааган дүгүңүң барык 90 ажыг хуузу хирлиг, боктуг болган. «Барлык», «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарының дүгүңүң шынары база оон дээреле-вус болган. 1967 чылда дүк кыргыздазының талазы-биле чамдык район-нарның колхозтары, совхозтары материал-техниктиг баазалары багай өвс белекелеп алган. Ындыг ажил-агыларга Барың-Хемчиктин «Большевик», Биң-Хем-ниң «Ызыл тарааны», «Искра», «Тилделге», Чөөн-Хемчиктин «Большевик», Ленин атыг бол-гаш «Искра» колхозтары база «Өвөк», «Сүт-Хөл», «Барлык» совхозтар хамааржыр. Оон-биле чергелештир дүк кыргыздазының материал-техниктиг баазаның чепсез белекелеп алган ажил-агылар база бар. Барың-Хемчикте «Шекпээр» совхозта хой кыргыз электроагрегаттын хачынарының бистери чедешпес,

дүк кластаар столдар пункт бүдүрүнде бар-даа болза, оон илчир-белери чок. Чөөн-Хемчик районда электри-биле хой кыргыз кыргызчыларын четчир салгың кылдыр белекелеп албан. Дүк тымыр пресстер ам-даа четчелеттирмезон. Олар СЭКП ХХП съездин атыг сөзсө болгаш «Искра» колхозтан өскө ажил-агыларда чок. Бо айтыгган четкестерниң узуткаар болгаш хой кыргызда-зын үлегерлик чорудар, бо талазы-биле алдыгган хүлээлелерин чүг-ле додур өвс, харын ажыр күү-седир дээш, көдөөнн ажил-иш-чилери амгы үеде күженишкнни-ниг ажилдап турар. Оларның со-рулгазы — Улуг Октябрьның 50 чыл өюнга белек кылдыр бедик шынарлыг, хой дүктү күрүнеге бээр болур.

Б. МОНГУШ. Келээ ажил-агың продукту-ларының шынар талазы-биле күрүнспекцияның улуг инспектору.

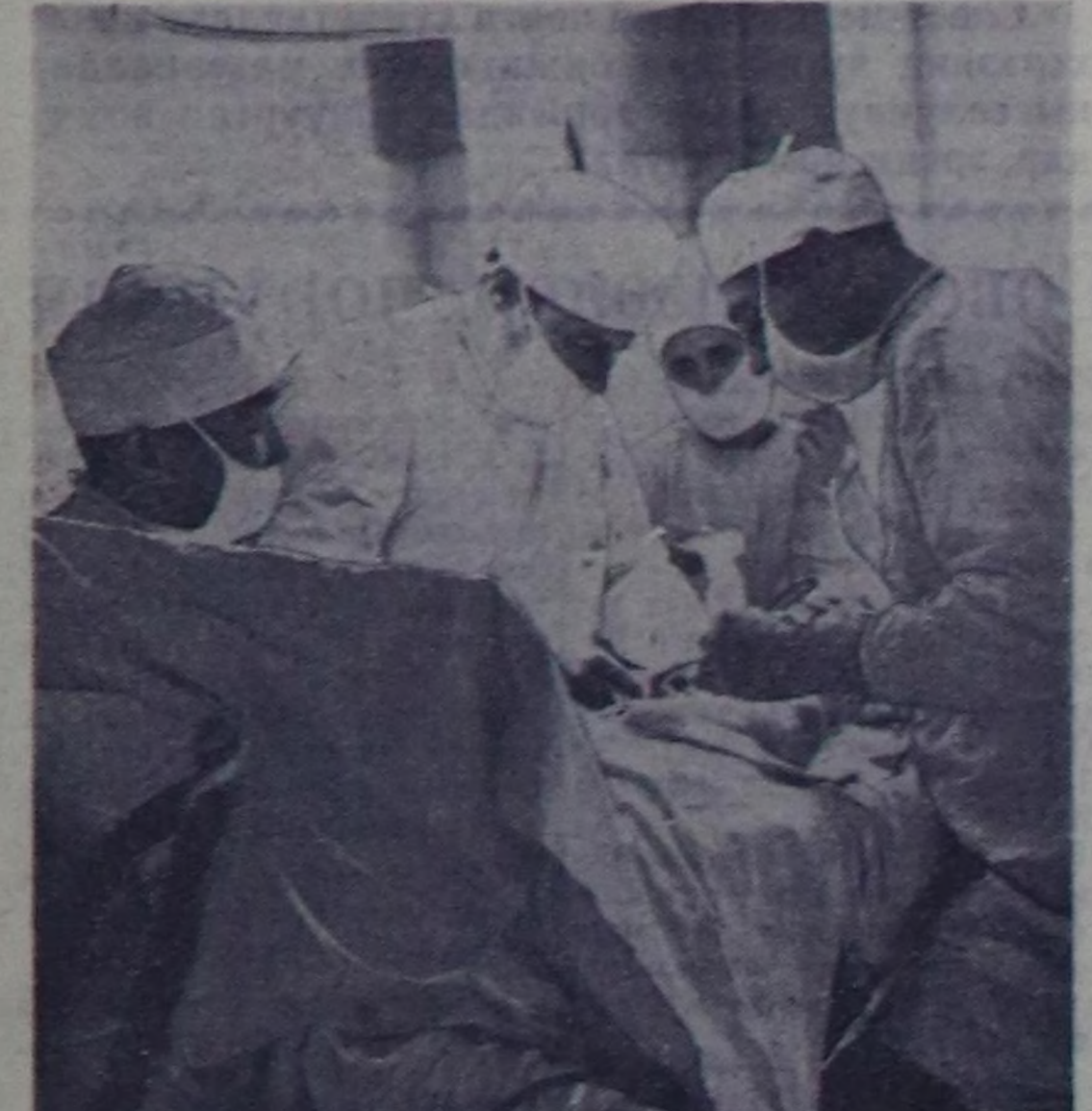
СУГНУ ШӨЛДЕРЖЕ

Барың-Хемчик районунуң тараа-сызыңче чашкын болган. Ыччанган тарааажылар чайгыг суггарыл-гаме уузг кичээлгөй салып эгелен. Ам үеде муң хире гектар тарыла бирги суггарыла-биле хандырыл-ган. Бо ажил «Барлык» совхозта эки чоруп турар. Чөмжө, Адыс-Бар-лык салбырда Монгуш Даттыг су-гарымчалар дээшкү белек хүс гектар кыла-тасты бирги суггары-ла-биле хандырган.

Республика типографиязының литопис-тери бүдүрүлгө программаның чедишкнни-ни күөсөдип турарлар. Цехте калбаран соци-алистик чарышка бирги черни эш Самарцева-ның бригаданы ээлеп келген. Ында З. Гераси-мова эң дээр түңнели чедип алган. ЧУРУКТА: литописист З. Герасимова, В. Рачковскийн фотозу.

КИЖИГЕ ЭН = НЕ УНЕЛИГ

Тыва АССР-нің Дээди Сөвединиң депутаты, хирурге А. И. Канышев, практикант К. Куулар, хирурге О. Г. Кручинин олар операция үеинде.

Чүс-чүс өөрүп четтиришкннер

Бистин чуртта кижиниң чагай амырларының, кадыкшылының дугайында онза саягы салдырган. Совет кижилер делегейде эң-не аас-кежиктиг халыктар болганына чоргоарларын.

Кижиге үеинде чүс — чуртталга. Кадик болганда чуртталга узаар. Үр чурттап тууду-на кижилер Төзөн чуртунга, чоңуңга үеинде хой чүдүдери бүдүр. Ыңчангаш кижилериниң кадым камгалаары хундүткендик, нарын болгаш харысаалгалы үүе.

Республика эмнегезиниң кезип өмнөр болгаш травматология салбырларының амырдачылары чоңунуң кадым камгалаар дөң хой яны эмнеге-профилактиктиг амырларны чоруууп келген. Айыныла, ооз-ондакка азы берге аарыларга таварышкан кижилерге нарын кезипшинерини, онза күчүңгейлик эмнөшкннерини кылып, кижилериниң кадым дөң дөйөшкнн, оларын чуртталгазын катат эгинди турар. Бадикшыды өмнөдөн алгаш, төзөн колхозузда, совхозузда азы бүдүрүлгезинде чедикшиниң амырда, чуртталга турар хой кижилер бо эмнеге чериниң амырдачыларының адрезинге чыгып сөстөрүн сөглөп, чүс-чүс катат өөрүп четтиргенин илергейлеп турарлар. Ушша кырган, хып дөң чалым, мырдай чаш дөң, кандыг кижилерини олар айымыдан чарбаан дээр! Бо дугайын кайы-даа салбырның санаалар болгаш күзелдер дептерден хойну номчуп болур.

Кызмыдын № 3 школасынын онгу класынын өөреничизи Александр Утев моторарыш маргыдазынга киржил тургаш, аар кемден сонда травматология салбырынга сегиди өмөткөш чоруу тура, мында деп бижээн: «Мен борта келгеними билбес мен. Бүгүн наң-кадым аларган чанып чоруу тура, совет медицинаны күнүңгө чоргоаралым улам хайныкты. Эмчилер Л. М. Козловага, В. А. Верещагинге, З. А. Шопельге бүгү чүрэмниң ханызыдан өөрүп четтиргеними илергейледим. Оларга кадыкшылды күзээр-дир мен.

Александр УТЕВ.
1967 чылдың май 3.»

База бир бижилге: «Аппендициттиң (сөгүр шөйүндү) аар хөвиринден арааш, ыракин Эрзинден келринге, мени ол-ла хун кезип эмнээш, кадыкшылымы катат эгинтен А. И. Мануников баштаан кезип эмнээр салбырынчү бүгү коллективинге өөрүп четтирдим. Куш-ажылчы одуруга туржун турар аларганым — аас-кежим. Нанды-даа бергелерден коргаш чок амылдаар аргалыг болдум.

Н. ЛОЙГУ.
Бай-Даг 8 чыл школасынын башкысы, Маадыр не, РСФСР-нің школарының алдарлыг башкысы.
1967 чылдың апрель 25.»

Шагаан-Арыгдан келген Слава Сууртуңуң авазы оглун бо эмнелген үндүрүп ап тура мында деп бижээн: «Оглумнуң аар аарыгдан аарыг бергени бистерни дыма дүвүрөдип турган. Ыңчалза-даа сегий бээринге бүзүрөп турган бис. Кезип эмнээр салбырынчү эмчилеринге, сестраларыңа, ажаакчыларыңа, поварларыңа мээң оглумга коргускен дузазы дөң, кызыгаар чок өөрүп четтирдим. Коллективне чедикшинерини күзөдим.

Бичин Славаның авазы.
1967 чылдың апрель 11.»

Кайы-даа салбырынчү бүгү амырдачыларының эки амылының дугайында бижилгелер хой. Ыңчаарга травматология салбырынчү улуг сестрамы Галина Николаевна Кожоринаның болгаш кезип эмнээр салбырынчү улуг сестрамы Мария Матвеевна Шевченкоң дугайында чыгып сөстөрүн база хойну номчуп болур. Олар коллективтиң чоргоарлары, дуржулгалыг, хой чыл стажтыг амырдачыларнык бирээли.

В. МОЛЬБИ.

Республиканың перил салбырынга коммунистти куш-ажылдык коллективин деп бедик атты 1963 чылда-ла тыгдыган. О. Ф. Еремеевага баптаткан бо коллективтиң амырдачылары бедик атты белен эвес күжөнишкннер-биле чедип алганнар. Адаа өмөткөн кижилер коллективтиң адрезинге чыгып сөстөрүн сөглөп турар.

ЧОНГА ТӨЛЕПТИГ ЛЕР

1966 чылда «Медицина амырдачызының хунун чылдың-на демдегдээр дугайында» СССР-ниң, Дээди Сөвединиң Президиумунуң Чарлыгы үнөм. Бо өөрүшкүлүг байырлаалды онзагай үе — юбилейлик чылда демдегдөөп эрттирип турар бис. Эртем-техниканы кайгамчыч улуг чедикшинери, делегейде болуп турар бүгү-ле депшилгелиг шимчээшкнн чүгө кижиниң угаан-медерелиниң тывынгыр чоруундан, оң долу ачы-хавыаазын-дан кол хамаарыыр. Ыңчангаш кижиге бүдүрүңгө Төзөн чуртуңга, чоңуңга ажыктыг чүдүдери кылып, наң-кадык чурттаар төлөдө, бир-ле дугаарында кадык болуру чугула. Коммунисттик партия болгаш Совет чазак чоңунуң кадыкшылын улам экижидериче донтамал сагыш салып турар.

Совет медицинанык кол сорулгазы — амырдачы чоңунуң кадым камгалаары болур. Бистиң чуртувуста кадым камгалаалының херээ капиталисттик чурттардан үндөзүн-биле ылгалдыг. Чоңунуң кадым камгалаар херек совет кадым камгалаалының чар принциптеринге үндөшлөтүнгөн. Бисте эмнеге-профилактиктиг, эртем-шиңчилел албан черлериниң база эмнелгелериниң туудуу, кадрлар болоткелин, аарыг кижилерини эмнээрин, чоңунуң куш-ажылын болгаш дыштанылганын организастаарын, санитар-гигиеналыг кемчелерни чорударын, чурттакчылыг черлерини чагайжыдырын ичүрүрүнүң күсели-биле боттандырып, кадык камгалаалың херээлериндеги аяк-хөргүңүнү үндүрүп турар. Амгы үеде медицинанык чар дегер-херекселерин бүдүрүп үндүрүп турар чорук мурунда эмнелтигемей турган аарыглары экирти эмнээр арганы берген.

Совет эрге-чагырганын камгалаарында чоңунуң кадыкшылын чылдарыңа, мага-боттуң сайыралын быжыгаар херекке Тываның эмнеге амырдачылары, партия, совет органдары, профессорлор, комсомол организациялары, бүгү хой-ниитини эки чедикшинерини чедип алган. Оспа, холера, чума дөң шымак айыкшыды аарыглары утууназын улуг чедикшиниң. Эртем 22 чылдың дургузунда ижин-

шөймүдү аарыглары дыка эвезин, полиомиелит шуут узуткаттырган. Ижин тиши, швишкилээр тиф хаал таварып турар. Өкпе аарыгы барык 10 хуу эвезин.

Тываның девицизиринде колхоз, совхозтарнык төптери таныттынызы-биле чаартыган. Улуг-Хемниң «Куш-ажылдың хөстүү», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик», Наа-Хемниң «Тилелге», Тожунуң «Совет Тыва» колхозтарының төптери, Хову-Ансы суур чагайжыды туттуңган черлер болу берген. Чагайжыдыл ногаанчыткан суурлар чурттакчыларнык кадыкшылыга чагай салдары чедирер. Ам чүгө төп суурлар эвес, ферма, бригада төптери, хөвү тургалары база чагайжыктынып турар аларган.

Амгы үеде республиканың кадык камгалаалының шугуунда 400 эмчи, 1350 ортумак эртемниг медицина амырдачылары, фармацевтер хаара туттуңган. Совет кижилериниң чагай чоруун хандыраарыңа база оларнык кадыкшылы дөң бүгү күжүң, билдин харам чоңка барзалгалды турар эмнеге амырдачыларын бүгүн — байырлаалдык хунуңа чоргоаралык адал болур бис. Республиканы эмнелгениң травматология салбырынчү эргелекчизи В. А. Верещагин, Кызылдың божудулга бажының божудулга салбырынчү эргелекчизи В. И. Любимова, Чөөн-Хемчиктиң район эмнелгениң терапия салбырынчү эргелекчизи Л. А. Жеребцова, дүргөн дуза бедир станицянык кол эмчизи Н. Б. Балчый-оол, республиканы эмнелгениң кол эмчизиниң ораланычы Д. К. Нуулар, Бай-Тайганың район эмнелгениң акушерказы А. П. Ченокова, Чөөн-Хемчиктиң Бора-Тайгада эмнеге пунктувунуң эргелекчизи О. Хриль-оол, Сарыг-Септин район аптеканың эргелекчизи Г. П. Федорова, Кызылдың № 1 поликлиникасында эмчи сестралары Т. Д. Чимба, Д. Енкан олар хүндүлел-биле бүртүктөн. Олар дүң-хүндүсүз да араан кижиге дуза чедиреринге кезээде белен. 7 кижиге РСФСР-нің алдарлыг эмчизи, 17 кижиге Тыва АССР-нің алдарлыг эмчизи деп бедик атты тыгыскан. 82 медицина

УЖАР КУШКА ЧАЛГЫН ХЕРЕК

Федосья Федоровна амырдачы эртежик-ле басыптар кижиге. Бо эртен ол база-ла эмнеге черинче чоруу ора, долгадыр бүгү-ле чүвени эргүй көрүп, оргом чоңунуң куш-ажылчы улуг чедикшиниң сеткил ханын, магадан басып орган. Эртен суур оң карраңга көздүдүр-ле сайырап өвүп келген. Хүн келген тууду-на, бажык-багыды улам-на көздүң, кудумчулары дөңгө боот, ногаарарып бар чыдар. «Бодунуң амырдачы кижилер бодунуң ааскежиниң дарганы деп чугааның алыс уткамы бо шынажыл — деп, ол бодунга.

Омай-хогалу бодалы-биле Федосья Федоровна эмнеге чериниң херемниң иштине чөдө хонуп келгенин эскерип барган. Ол хамыкты-ла мурнай тарып олурткан мыйтарын көргөн. Олар ча олуртканда-даа болза, шымар-шымар буудурлар чызылдырып, ча-ла үлүп эгелөө.

— Сестерин мен кайы херге сүтгөрүп азыраар-дир мен. Черле кандып болбас эвеске, хоржок — деп, ол чугаалаттыган.

Фельдшер Федосья Федоровна-ның биз бар куш-ажылчы хуу мыйчар эгелөө.

Элдөк оожум чаның, чугаакыр, амырдачы бүгү-ле сеткил-биле бердинге Федосья Федоровна чүгө Эртен суурнуң чурттакчылары хамаан чок, харыя-да бүдүн районнуң кижилерин билдир, тамыр. Ону утуу-даа, бичи-даа кижилер хүндүлээр.

Ол дөргө — чүвүң-да мурнуңда хой тылда кижилериниң кадыкшымы дөң эмчи кижиниң могай чок, чагай күзөл сөрүктүг ажылдыр.

Эртен районнуң кижиге эмнелгезинде эмнедип-даа турар, ол эмнедип амырдачы-даа турар кижилер «Федосья угбай магаль-ла ачылга кызымак-ла» деп улуг чоргоарал-биле чугаалайыр.

Эмнеге бажының чанында ак халаттыг кижиге тарымал мыйтар сүтгөрүп тур. Аксымаар арын-пырайлыг, ортумак наздыл ол херезин кижиге хүдүмүрүлү арак чугааладыр.

— Бо мыйтарын чаа тарып олуртуу. Ам-даа чаш чүвөлдөрүп ичин. — дөң ногаан бүрү-жүткөпөрүн камымы кончуп тутклай-дир. «Ичирин чөр кырынга чанымак-ла ичин тарып олурткан кижиге-ол буаныш кижиге болур» деп бодал-биле оң айттырдым.

— Югаан үнүмө мыйк-ла-дир силер ла, угбай?

— Бис шунтувус аңаа мыйк бис, сен база-ла мыйк сен — деп, Федосья Федоровна хогалу чугаалады. — Кижилериниң кадыкшымы дөң хунуңу турар бодунуң бодунуң амырдачы о-ла болгай. Оларын ажаалдымче сагыш салбас болза хоржок болгай аан, дунмак.

— Ол черле чөптүг харын — деп, өтээ харымадым.

— Бир-төө менер херектиг болганыңарда, мээң амырдачы өрөдөмө кирип көрүңер — деп, эмчи чалай-дир.

Эмнелгениң эр-терекселдерин эртин-биле эмгелей салгылаан бичекке өрөөл. Оң ишти арыг-силди. Кижиниң сеткил-сагымы чайгаар-ла өөрүшкүлүг апаар.

Федосья Федоровна бодунуң амыл, амырдачының, кады камгалаар турар эп-өвүрүң дугайында чыгып-биле чугаалады. Оң чугаалында бичи-даа хөвөрдөп турар, бодунуң дугайында хөвөрдөп-да мыйчарып чугаалаар чүвө чок. Ол бодунуң чурттап эртин келген оруун бар-ла шымы-биле чугаалааны мыйдыг.

Кижиге чырык чөр кырынга турттууң кел-ле, бүгү түвени кылып билер бооп чаяттырмаан. Амдыраалды кижиге өвөрлөр. Чоңунуң чоон ортуңче бажының мурнуңда, куш-ажылчы оруңче кирерини мурнуңда кымга-даа кандып-бир иңиг күзөл турттууң күр. «Кижиге күзөңни чедип алыр» деп чоң мерген угаанымы-биле бадиктар турар. Ол мыйды-даа. Ыңчаарга Федосья Федоровна Бегалин херек-чүрөөн хайыктырып келген шак иңдик күрөө — эмчи деп чоңга хүндүлүг атты чедип алыры турган.

«Ужар кушка, чалгын херек. Урут мөңгө сүмө херек» деп улугтуң мыйчарып турары дугаар анык бис туткуну өвөрдөмө салышкан. Чылдар эрте-кей, мыйктың дүң-хүндүс чок бол дур чорав күзөли боттанган. Ол фельдшер эртемниң-өкпе аарыгларында удуу демсирер эмчи болган.

Федосья Федоровна Бегал ам ол тукуай ортом-биле чоң ортувунга 28 чылдың дургузунда амырдачы келген болган ам-даа амырдачы турар Тывага келгеш, ол чанымак Чаа-Хөлгө беини 11 чыл амырдачы-биле бодунуң теория кырында өөренип алган билини ол амырдачыдан алган байлак дуржулаан-биле доктаамал бадик чоруу.

— Мээң амырдачымыда каянда улугтувурбас хүннөрдү бир-рөөзи удуу Ленинниң партиянык кемжигуру болганым дүн ол — деп, эмчи өөрүшкүлүг чугаалады. — Шах оң эгелөөш, амырдачы кымырмак, күжүм үш дампыр апаар, кандып-даа берге таварышкан, черте тура дүшпөс меп... Коммунист болуру дег ааскежик черле турбас!

Федосья Федоровна партия кемжигуруге 1946 чылда кирген. Коммунистти адын бедик-биле эдилеп, оң амыл-херек ак сеткилдип-биле күзөдип чоруу. Ам үеде ол эмнелгениң партия бо организастааның секретары. Эе амырдачы ол база-ла харысаалымы-биле күзөдип турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Өөрүшкүлүг байырлаар

Өвүрдө «Торгалык» совхозтуң участка эмнелгениң амыл-ишчилери юбилейлик чылдың байырлаалыга чедикшиниң укуражыр дөң демсирешпашаан, чамдык чедикшинерини чедип алган. Эмнелгедө 15 кижини чыттырып эмнээр чөр бер. Херээжениер божуур тускай өрөөлдү дерип кылган.

Чалаатты, Чаа-Суур бо черлериниң эмнеге пунктулары салаваска, бо чылдың эгезинде бээр чүгө бистиң эмнелгезинге 53 херээжениер божаан, ам совхоз бүдүрүлгезинде чедикшиниң амырдачы турарлар. Эмнелгениң амырдачылары чурттакчы чоң ортувунга ялыз-бүрү халдаарылар аарыгар дугайында лекцияны, бөсөдөм болгаш өскө-даа тайылыр амырдачы чорудуң, дифтерия болгаш оспага удуу тарылгаларын кылган. Чурттакчылар черлерден хаймы турар малчын кодан-нарга медицина дузалымчын доктаамал көргүзүп, ол черлерге ээччелтиг үнүшүкүрлерни организастаан. Совхозтуң сүт-баран, хойжу фермаларының төптөринде санитар аптеканың тургускан, медикаменттерини ай санында чедирип турар.

Амгы үеде эмнелгениң чыгып сөстөлгөзүнө кирип-нен бис. Совхозтуң амырдачылары бо амырдачы 10—15 амыл хүннөрдө доозар сорудалыг. Оон мыйк санитар машиназының тарамы база сентябрь 1-де амырдачы кирген турар. Эмнеге-профилактиктиг амырдачыдан өскө амырдачыны чоруу турарының амгы бадикалыңды алырга, туудуг болгаш сөстөлгө амырдачы чоруу хуусаада доостур укурутуг. Ко-ла чүвө ою юбилейлик байырлаалдык бетинде дөгөрүп алыры болур. Эмнеге

ажылдакчылары културтуг амырдачылар непередикчилери болур. Ыңчангаш бистиң амырдачыларымыс бо чазым суур чагайжыдылганыга идеялыг кирешкен. Амыл-агы эргелекчизи эл Кендиниң башталгазы-биле эмнеге бажының девицизиринде 52 амырдачы мыйтарын олурткан. Чингир-ногаан кылдыр үңүп келген мыйтарын хөвөгезинге аарыг кижилер дымташын, олуруп болур аларган.

Чугаалык каары чугула база бир чүвө болза, бистиң эмнелгезинге чүгө «Торгалык» совхозтуң амырдачылары эвес, бистиң-биле найырадыг кожавыс — Моол Арат Республиканың хамааталыкы база өмнөдип турар. Борта көп сегип алган моол хамааталар бистиң адрезинге дыка хой чыгып сөстөрүн сөглөп, өөрүп четтиргенин илергейлеп турарлар.

Ырак-уак черлерге барда азы берге аарыг кижиге дүргөн дуза чедирерде-даа санитар машиназымың дузазы дыка улуг. Машинанык кезээде белен болурун чолаачы кижиге хандыраар. Бистиң чолаачымыс, коммунист эш Таан-оол мыйда алды чыл амырдачы болуп турар, дуржулгалыг кижиге. Чылдың кайы-даа үеинде оң машинамы белен турар. Оң буруузу-биле чанымак-даа катат чалаалга үстүп, дүргөн дуза чедиртимей барып көрбөш. Куш-ажылчы сөрүктүг, бөзүлүг эш.

Торгалыктың участка эмнелгениң амырдачылары эмнөшкнн — муракчы аргаларын амырдачымын, боттарының байырлаалыга куш-ажылчы сөңүгү укуражыр турар.

К. ДУГЕРЖАА,
эмнелгениң акушерказы.

Сактып кээрге...

Совет кижилериниң кадыкшымын камгалаар шундугу херекке биче-даа болза, үлүг-хунуңу кирип турар болгамыда, бөтүн, эмнеге амырдачыларын шундуг, эртен келген киска оруумче хая көрүп, тускай амырдачы эгезиниң башталгы уелерин чоргоаласкай.

Кызмыдын медицина үчүлүшкнн дооскан, Сүт-Хөлдүң Ак-Даш суурга эмнеге пунктувун эргелекчизи берген мен. Оон бээр ак сес чык амыл турар. Башталгы үеде амырдачы хол-биле түдүп кириптерге, сүрээденич-ле. Бадикмес айтыры-

лар бо-ла туруп келер. «Думчукка туулаанда бизаа сугуру деп уагустуң үлөкөр чугаамы бар болгай. Чамдык аарыларым, берге келдээшкнн чедип экирти эмнээрин аргаларын боду-ла билеп тыгаар апаар. Ыңчан кижиге теория кырынга өөренип алган билим, медицина литературазы бадикмес чүдүдери чайгаар-ла айтыр.

1958 чылдың январь айда «Сүт-Хөл» совхозуң Бора-Тайга салбырының Ак деп черде чурттап турар малчынарының бирээзи аараан деп бедик келген. Кады амырдачы турган эжим Дина Закирова биле алтгар мунгаш запкан бис. Малакыны бадикал амыл берге. Херээде аар дөгөрүп болган. Оң каш зондур сикирткыл, амырдачы укура таварышкан бис. Чоорту оң кадыкшымы экижи эвезин. Бир тунсөдүр ол чоок-каамда малчынарнык кадымы шичи көрдүтүс. Амдыраал бадикал-биле танышкыс, арга-сүмөсти, эргежок чүгүл эмерни бергеш, Ак-Даш суурже чанып келдиш. Ол аразы 80 км ажыл. Моол турупканмыстан чык кылдыр үдүй берген бис. Экикти бир-ле кижиге куш-биле соктаанмыдан отту зонуп келген мен. Амырдачымы танышкыс кадары болду. Кадаймың эди араан дөңдөни-даа холчок. Херек чүдүдери, эмерни алгаш, шанактыг атка олурткан, чоруу каан мен. Бо чалаалың түңгөли база-ла чедикшиниң доозулан. Көдөө суурларда фельдшерлерге мыйчар, дүңтүн чок амырдачы болганчок таваржыр. Берге-ле. Ыңчалза-даа ол бистиң дөрт түзүлгезин-тур.

Эмнеге пунктувунга аарыг кижилер түзүп алырыңдан аңаа, профилактиктиг жемчегелерни, уруулар тарылгалык чогууру өйдүңө чорудар. Оң-биле черелештир ирак, чоодо-даа черлерге чалаалалар үзүлгө болур. Ыңчалза-даа чалаала баарыңдан далдаравайн, шунтувунга четкилтер кылдыр чаңчыгып амырдачы кижиниң бодундан таваржыр.

Ам Кызмы теория эмнелгениң ишти аарылар салбырында амырдачы турар мен. Ыноа өкпөдөң, бүрүрдө дөгөрүп, чүстери аараан бичи урууларны эмнел турар. Хунуң-не 4—5 хире урууларны экирти эмнээш, амынче үдөп турар бис.

Бистиң коллективиниң «Коммунистте куш-ажылдык коллективин» деп бедик атты чаалап амыр дөңдө дөңсөжүп турар.

А. ОХЕМЧУК,
фельдшер.

Кызмыдын эмчи үчүлүшкнн кижилеринчү бирээли. Ол Ак-Довурак сургуулу Тамара Дары-Сюрюң бо чылдан ол өөрөдөгө черин доозуп турар. Эртен дөрт чыларнык дургузунда чүгө кончуп эки демсиртерип өөренип келген, чуртумун

кижигеңиң бирээли. Ол Ак-Довурак хоорайнык эмнелгезинге амырдачы пүтүвүни алган.
ЧУРУКТА: Тамара Дары-Сюрюң, В. МОЛЬБИНИНЧИ ФОТОУ.

Биче сеткилдиг

Эмнер суккан садыла адында артынан эмчиле чедип келирге, үстү-Ишкн, Кнжээ, Ак-Хүтүрктиң, Чедээ, Кара-Хүтүрктиң малчынарны өөрүшкү-биле тутуп аларлар. Бо черлерде совхозтун малчынарын хой неени чурттан турар. Ыңчаар чөдөр дыка берге. Каш-каш арт-сын-нарым артер, улау-бич хемнери неер. Орук кадыр-берт. Ыңчалза-даа эмнеге пунктувунуң эргелекчизи коммунист Чанчык Ооржак совхозтун база бир хой сайнып байлаа—инек, сарлык, хой колди онку малды ажаап кыдагалан турар амыл-ишчелерге медицинанык боштайгы дузазы чедирбешаан, оларын кадымын бадикал соңууга көрүп бодунуң кол хүлөгөш кылдыр савап турар. Ол беш чыл мурунда Кызылдың медицина үчүлүшкнн дооскан, «Сүт-Хөл» совхозтуң Эртен-Арыгга эмнеге пунктувунга амырдачы болган.

Чоңунуң кадым камгалаар буняңгы амыл-херекке бодун бердинге, кижилериниң кандыг-ла вегадөзүнө сагыш чоңагыр, биче сеткилдиг эмнеге амырдачыны соңукучулар бо чылдың мартта болуп эртен соңуудаларда район Сөвединиң депутаттында база катат соңуп алган.

Чанчык Самбаевич Ооржактын амырдачы турары эмнеге пунктувунуң бажыны алдыды кычыры веттетиниң турар. 1965 чылды чоңунуң иштин күзү-биле пунктувун чанында бир бажының шала туткан, оладан каалган. Оң туудуң иңизинге чедирер эргежок чугула. Ыңчан аарыг кижилерини эмнээринчү таарымчалыг болур.
М. СЕВЭН.

Унүштөрүнүн каткызы

Хар аккан соода, Тес-Хем биле Эриин районунун девискөргө стугур чаашкын болбаган. Таңды сыныгы чаашкынын кара будуттары дигешип кзөргө-ле. Хат ол будуттары өскөр алгаш баар турган. Иччангаш тарымал-даа, чайгаар-даа унүштөргө шык чедипезинден, олар куурапып, баксырап бар чораян.

— Барып-барып бо улуг байыр-ладдын чылында кандаашкын болу берзе дыка-ла багай-лар.

— Ой-шаанда болбайн, орайтап чаашкынарга, ажыктык болуур хамаал чок, хоралык апаар чүве болгай. Хамык тараа чигээр, сизге база орай унер. Бо чылын база ыңдык апаар чүве боор бе?...

Мындык чугаалар чарыштык кожа районнарда кижилерин аразынага бо-ла дымналы бээр турган.

Июньнун 9—10 хүнеринде Таңды кырына дигелген кара будуттары дедир салгынааш, доктаадылар. Оол соонда дыкырааш чаашкын дүшкүлөш. «Ам-даа чаар болза!» дээн кижилерин чугаазын бойдуу дымнаан ышкаш, баштайында биче, сөөлүредир элээн шыкбай стугур чаашкынар болдулаш, хүней каалтар, оон элээн болганда будуттар ба-

да каттап чаап каап турар болу берген. Бойдушту бо болушкуну тараажыларын болгаш малчынарны өөрткен. Ам тараалда болгаш олар шөлдерин унүштери каттыржы бергенер. «Тес-Хем» совхозтун Онгар-Өлкө, «Чодураа» колхозтун Сайтын, «Ак-Эриктин» Агар чергелиг тараалда шөлдеринге чашкан үзүндөр ам-ча хөрөүндө ушта халышкан, ногаарын, черин өчүн былдап, каттыржы бергенер. Ол ышкаш Эриин районун Ямаалыктан эгелеш, Арштыгы камызы чедир тараа шөлдери база ыччап барган.

Унүштөр каттыржы бөөрге, тараажыларын болгаш малчынарнын омак-сергээ көдүрдүгөн. Кайы-даа районун ажыл-ишчи кижилеринин аразында чугаа-сооттуу узказы чарыкна хоно берген:

— Таптык-ла өйүндө чагды өвөстө оң.

— Тараа, сизге каттыржы берген дедер даан.

— Сизге кезер өй мырнай келген.

Ох! Оон улаштыр тараа-ла болгай. Тес-Хемнин, Эриинин тараажыларын болгаш малчынарнын мурунда чаа сорулга тургустунан. Ук районнарнын тараа болгаш сивен шөлдери колдууда стуга чок. Иччалза-даа бойдушту чаагай чарыкчалык байдал тургустунан. Ам сорулга болза, тараа болгаш сизге ажалдашын чорударына шийтирэй, быжырымчалык белекенири болуур.

Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтун, «Чодураа» болгаш «Ак-Эрик» колхозтарын шөлдеринге, тугаларына чоргууларга сизге болгаш тараа ажыраак кирер техника иччалык ачык черде чыктылаар, ол ышкаш Эриинин «Коммунистче орук», «Мерен», Ленин аты, «Чаа орук» колхозтарына бага, ыңдыг байдал база эскертини тараа таарымпаш.

Ам сорулга болза, унүштөрүнүн каткызын чидирбей, бойдушту ча-

гай беримчезин четче ажылаары болуур. Бойдуз чежемейин-даа улуг беримчези болза, кижини шийтирэй ролон кажан-даа чидирбес. Улуг эртемден Мичуринин бойдузга мөгөй-Ип олурбайн, оон кижээ черектиг чүвени чаалап алыры бистин соругамыс деп чугаазын чарыштык кожаларын ажал-ишчилери билген турар ужураут.

С. ТАМБА,
«Шынын» корреспонденти.

АЖЫКТЫГ СЕМИНАР

Республиканың башкылар билин бедилер институту аңгы-аңгы эртемдер зайы-биле курстары организастап турар. Чайгы курстарга хей башкылар билин бедилер, чаа программалар-биле танышар.

Нүш-ажыл башкыларын семинары бо хүнерде доозулган. Аңаа көдө болгаш хоорай школаларында элээн хей башкылар ириштивис. Чаа программалардык черин амгы үениң маханазациязы элэп турар. Ону 6-гы класстан эгелеп өөренир. Ыччан 9—10 класстарга өөреникчилерин билин улам ханылап, амыдырал-биле харылаа улам быжылар.

Семинарны эрттирер мурунда институт башкыларын ийн бөлүн кылдыр тургустунан көчүгү элтир. Бооп эртен семинардан хей ажыктыг чүүлдерин билип адывыс. 1967—68 өөрдилге чылында чедип алган билиглеринисти амыдыралга боттандылар бис.

А. ДАВАА,
Бай-Тайга район,
нүш-ажыл башкысы.

Чедип келиңер

Буртл АССР-де көдө ажыл-агый институтун хей-хей студентилер чыл бүрү доозуп үлүп туралар. Олар көдө ажыл-агыйда тускай эртемчилери бооп, төрөөн черлеринде барып ажылдап туралар. Оларнын аразында бистин Тыванын оолдар, ыштары база бар.

Бо чылдын эгезинден бээр бенин Буратиинин көдө ажыл-агый институтун 20 ажык тыва студентилер доозуп уненир. Олар ам төрөөн Тыванын колхоз, совхозтарында ажылдап ириштелөө. Бо чылдын төңчүзүндө ук институту Тывадан барган 50 ажык кижини доозар деп турар. Олар күрүнэ экзаменерин чедип-киривин дужааган, көдө ажыл-агый талазы-биле тускай эртемнин дипло-

мун холга тударын четтикпейн манал туралар. Маана чижек кылдыр институту бо чылдын доозуп үнер мал амчлери Владимир Увангур, Ондар Байыр, Ольга Базыр-чөл, зоотехниктер Ооржак Шыдар, Монгуш Танов болгаш ескелерин-даа апап болуур.

Амык Тыва республиканын хөгжүдөзүндө көдө ажыл-агый талазы-биле кадрларын ролю улуг. Колхозтар болгаш совхозтар дээди эртемниг кадрларын манал турары чугаакоо. Ыччангаш Буратиинин наймысаллы Улан-Удгае көдө, көдө ажыл-агый институтунга кирип ап бэлүр сизлер, эргим доозукчулар.

Н. ДАВЫН-ООЛ,
дймичи.

Валентина Константиновна Ростовцева инавалд хирезинде-ле Сарыг-Септин амыдырал хандырылга комбинатында болууду окитуралды-биле ак сеткилдик кызматкай ажылдап турар. Валентина Константиновна хеп быжыкчысы. Ол районун колхозчуларынын болгаш совхоз ажылчыларынын чагыларын өзү-гаар бодунун ээчегин командировакы күзөлдүн-биле чорук, чагыкчыларын хүндүктенин чаалап алган.

Валентина Константиновна хептерин соолгу үеде чаа хептерин эки шынарлыг бижар талазы-биле бодунуң мергендилер коллективте көргүзүп турар.

ЧУРУНГА: В. К. Ростовцеваның ээчегин командировакы аътанып унүштөрүнүн мурунда.

С. ФЕОНТИСТОВТУҢ фтозу.

Ак-Довуракта ажыл-иш

«Тыва даг-дугу тугу» эргеленин № 1 участка бо айда курга руда шыгарар скелатны чедир турар болгаш автомастерскаяны диспетчерлер чарыны тудуун доозар сорулгалыг. Диспетчерлер корпусунун тудууда А. Сафроновка баштапкан бригада чылдыкка четкинин бетон талаан кылгаш, хоолай-дар салыр онгарларын ханаларын стугур турар. Бригада куш-ажылды чарымчалыг организастаанын кини саны нормалын 120—130 хуу үүседип, белик бодурукчулар ажылдап турар. Х. Ангар-өөлүн удурукта бызыкчылар шала салырын планда айткан хуусаазында ийн хүн эрте доозар.

Руда скелатынын дээривирин дугуларын болгаш олу толь-биле шыварган А. Ширювун бригаданың акалгал.

Кожбачылар электростанция коллективте коммунистич күш-ажылдын бодурукчеси ат дээш демисежип турар. Совет эрге-чагырганың бекен чыгыша алдарыканы социализм

чарыш электривтерде калбарган. Эркен беш айларын түнеленде чарыштын муруну олурган Виктор Федоровтун баштааны лөрдү ээлчег ээлээн. Ол ээлчег электростанция бүдүрө онаалгалын 116 хуу күүсеткен.

Энергетиктер бо чылдын камналга дээш демиселди күштедилер. Оон уламчандан боттуң херегалына эвөөш энергия үндүрүп турган, 11700 киловатт-шак электростанцияны камнал алган. Станциянын хептеринге септелгени мурунда чылдарда «Сибирь-энерговетметин» участка чорудуп турган. Электростанцияны ажалдакчылар котедары болгаш өскө-даа чүдүдери бо чылдын боттун кужу-биле септөөрин шийтирээшкер мен. Мурунда бек көтөлдү үш ай ажык хуусаада 34 муң рубльди чарыгдал тургаш септеп турган. Бо чылдын энергетиктер мындык котөлдү 40 ажал хүнүндө чартыккан, 10 муң рубльди камнааннар. Септекилерден эштер Мильченко, Икменко, Ооржак олар эки ажылды-биле ылгалып турарлар.

Сарыг-Септин амыдырал хандырылгазынын комбинатында идик септөөр цехтин коллективин А. В. Нуджин оон ак сеткилдик ажыл-ажи дээш хүндүлөөр. Дуржулгалыг ажылчынын ара-сүмезин аныктарга үлөгөр болуп турар.

Комбинатка үш чыл бурунгаар идик септөөр цехи эш Нуджин организастап тургускан. Ол үениң дургузунда Сарыг-Септин чурттакчылары болгаш районун колхозтарында, совхозтарында келген кижилер үрелип, эргилей берген идиктерин септөөр цехтин ажылчыларынын ажык-дуазын ап чаңчыга бергенер Андрей Васильевичтин септөөр идик эки шынарлыг болуп, чоңну өөртүп турар.

Эш Нуджин Ала-чурттуң Улуг дайыннын баштайгы айларында-ла фронтта фашистер-биле тулчуп турган. Кадыг-дошкун 1941 чылда Москва чоогунга дайында улуг согушкунга кирип, Серпухов хоорайны камгалашкан. Дайыннын уржунга таваржыл, инавалд болу берзе-даа Андрей Васильевич тайбын иштин үүлээн бодуруп, чоңуна чаагай сеткилдик бараалгап чоруур. Богу дег ажылчыны кижиге өөрүшкүнү чедир чоруур эш Нуджин оон чарыгы чер чурттууглары четтирген сеткилин үргүлчү илередип турарлар.

ЧУРУНГА: А. В. Нуджин (он талазында) цехте.

С. ФЕОНТИСТОВТУҢ фтозу.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга

Хөөчүн америк ажылчынар, профессор шимчөөшкенин хоочун кижилери Россияга Улуг Октябрынн хүнеринин дугайында сактышчыларын ам-даа калагалал чоруурлар. СЭТА-нын корреспондентизинде бөдөлдөгү ажалың Лус Бровманнын меделдөөн: Оон бээр барык 50 чыл эртеле-ла, революция дугайында талыгыр ыраак Россиядан келген меделдөө бөдүн американнар көдүрүшкүнүн болгаш аажок улуг соңуургалдын байламы-биле уткуп алганы ам-даа эки билеп чоруур мен. Ол үеде Филадельфияга чуртап тургаш, орус революциянын дугайында меделдөө дымнаан мен. 1917 чылдын октябр келжээни сактып келир-дир мен. Октябр революцияны-биле хол-баштыр чөөн социалистерни организастаан митингилерин киришкен мен. Залда кижилер шыкылаш. Ораторларнын чугаазы хайымшыкыныг. Ыччангаш анык ажылчы мен оларнын чугааларын аажок кичээ-гейлиг дымнап олурдум. Ол үеде-ле революстуг шимчөөшкени-биле таныш болгай мен. 1916 чылда Филадельфияга ийн орус революстунары көргөн мен. Оларнын бирөөн болза Россияга революциянын идеялерин кыркыжыч Володарский болган.

Шаг-үе эркен тулум-на хей чүвө уттугуна бээр, ыччангаш болушунунарнын толораг чүдүдери катал бодулары ам меделдөө. Ындык болууда-ла АКШ-тын Нью-Йорк, Чикаго, Кливленд хоорайларына шыкаш, Филадельфияга «Совет Россиянын өнүктүрүндө» организацияларын

«Хүндүкүңүң үш шакта крайинде партия конференциянын, заводтарын, колхозтарын болгаш алам-буру организацияларын талгачери Сталинград трактор заводунун өптөөр цехинге чыгып келген.

Баштайгы тракторну конвейерден бодуруп үндүрүрүнн байырдалым эгелеш. Пионер биле ийн колхозчу тракторну хүлээп алары-биле дежуришылал турган. Трактор заводунун начальниги эш Иванов тракторну база катан көрүп, бүгү чүвө шүптүзү белек бе дээрин соолгу катан шымаан.

Чолаачи тракторну ажалдадып турарга, цехке «Урал» чаңгылааным үгелеш.

(Россиянын телеграф агенттигеленин корреспондентизинин 1930 чылдын июль 17-де дамчыткан дымнадында).

Ол үеде бээр барык үжен чедип өрткөн. Ужен чылдарда болшы-ишчи чеспек-агитатор болуп, эргилейгени буза теспир ужураут ол чаныннын хуу-салымны калдык болганым? Ам маалымдык «Интернационал» кайлаа?

...Москванын кол кудумчуу, СССР-нин Революция музейин. Оон чөөрби ийги заманда бектик черде тракторну тургузуп каан. Тракторну эдилеп, ажалдадып чоран кижилер, көдө механизаторлар, музейнин ажалдакчылары «Интернационал» өрткөн өрүүнү дугайын чугаалаанар...

Шаанда бодуругенин өптөкчи чоран, а ам албандан халашкан инженер-полковник Я. И. Френкельге сөс берээли:

— Бистин баштайгы трактору бусту конвейерден үндүрүрүнн эң харымсалгалы үезинде эртер улуг каар таварылга меңээ болган чүвө-леп. Яков Иванович сактын чугаалап олурар.—Соолгу үеде хүндүз-даа база дүне-даа үйтү, чылдын чок ажалдап келген бис. Ыччангаш ол уттуңдубас хүнде иштерен дүшкө чедир дымтанырын чөптөөрүн чүвө болгай. Сырткака бенин четпейн тургаш-ла, тамыже дүшкөн шыкаш, удуң каап-тыр мен. Оттуп келген, өрөөде чаңгыс-даа кижин чок. За-волка ман-биле челе бердим.

Инда кижилер шыгырт долу. Адыш чаксаакшыны димирөөн, зародуң хериминин ишинде «Интернационал» маңдал тур. Халганын чанынга тракторнун даажы соксаан. Инда бичи төңчүгөштер иртин шыкылашкан ол. Браким-на эрган. Инженер биле механик моторну көргүдөөр иштин, Минута болганда трактор база катан ажылдай берген. Инженер Котеев меңээ утуктуру чедип келген. Москваже чоруурунга белектен дидир. ВКП(б)-нин XVI съездинин делегаттарына баштайгы тракторну дамчылып бөөрин шийтирээшкер. Ону дымнааш өөрөөнинин чү дээр боор! Тракторну чүдүргөн вагоңуң пассажир составка

Удавас чартык чылдын түннели

Юбилейи чылдын бирги чартымын ажыл-агый түннелерин үндүрери чокчулаан — чартык ай артка. Республиканын районнарында мал ажылчынын продуктуларын күрүнэге салып алырынын чартык чыл планын канчар күүсеттини турарын июль 10-га чедир байдал-биле алырга мындык (хуу-биле):

РАЙОННАР	СУТ	ЭЪТ	ДУН
Каа-Хем	122,3	81,6	29,6
Таңды	114,9	116,4	10,5
Бий-Хем	108,6	76,3	2,8
Кызыл хоорай Совети	97,9	199,8	—
Чөөн-Хемчик	97,7	74,0	37,8
Өвүр	91,5	68,9	8,2
Барыш-Хемчик	91,3	101,8	18,4
Улуг-Хем	85,9	65,1	4,8
Току	68,8	225,6	—
Эриин	67,2	87,3	7,1
Тес-Хем	64,5	38,4	29,6
Бай-Тайга	61,6	23,9	12,8
Республика нийтизи-биле	101,0	82,5	14,1
Эртен чылдын бо үезинде турганы	96,1	53,4	7,9

Бо саннардан ап көөрге, чамдык районнар, илангыя Бай-Тайга район бугу талазы-биле дык хожудап турар-дыр. Республиканын күрүнэге сут садарынын чартык чыл планын нийтизи-биле 101,0 хуу күүсеттинген. Иччалза-даа ол муракчы районнарын күсели-биле күүсеттинген. Бир өвөс хожудап турар районнар оода 80—90 хуу чедире берген болза, үстүндө хуу оон оранчок хей турар ийик. Ол шыкаш эът садар планын күүселедин база ыччаар чугаалаар херек.

Совхозтарын ап көөрге, күрүнэге сут садарынын чартык чыл планын «Межегей», «Россия», «Бок-Тей», «Элгезек», СЭП XXII съездин атыг, «Чыраа-Бажы», «Барык» совхозтар болгаш дуржулга станцияны күүселип алган. А «Тес-Хем», «Өк» совхоз чүгө 56,8 болгаш 63,7 хуу чедир-генер.

Эът талазы-биле чартык чыл планын «УТКА 25 чылы», «Межегей», «Өк», «Совет Тыва», «Бок-Тей», «Тыва» совхозтар болгаш дуржулга станцияны күүсеткен. Бо талазы-биле хожудап, планын чартымын бени күүсетпэн совхозтар: «Тээли», «Тес-Хем», «Чыраа-Бажы», СЭП XXII съездин атыг, «Торгалгы».

Чайнын таарымчалыг үезин ажылдап турган, хей сут саалдамы, мал семиртигези дээш демиселди күштедилер чогуур. Мал ажылчынын продуктуларын күрүнэге салып алырынын чартык чыл планын колхоз, совхоз бурзуу күүселир болза, ам республиканын нийти көргүзүу бектик болуп. Ыччанмас болза Чөөн-Сибирь зоназынн крайларынын, республикаларынын болгаш областарынн социалистич чарыкыга эки черин элэп шы-давас апаар бис.

Россияга Октябрь революциязынын дугайында америк ажылчынарнын сактыышкыны

Совет Россиянын дугайын ынак-шык-биле, а Совет Россияга ак генералдарын болгаш лаштын интер-венцияны дугайын көөп хөөн чок өзү-биле чугаалап турганын.

Антантаның Архангельскиге шери дужурушкунун киржичи чораян. Оклахома чурттуг бир американын мүнчээр чугаалап олурган сактын олур мен: оустарын бөлдөөр деп дужаалады оларга берген, а олар дужаалды күүселиринден отта-лаан, ыччангаш оларны удаваанда АКШ-че дедир чорудуулан.

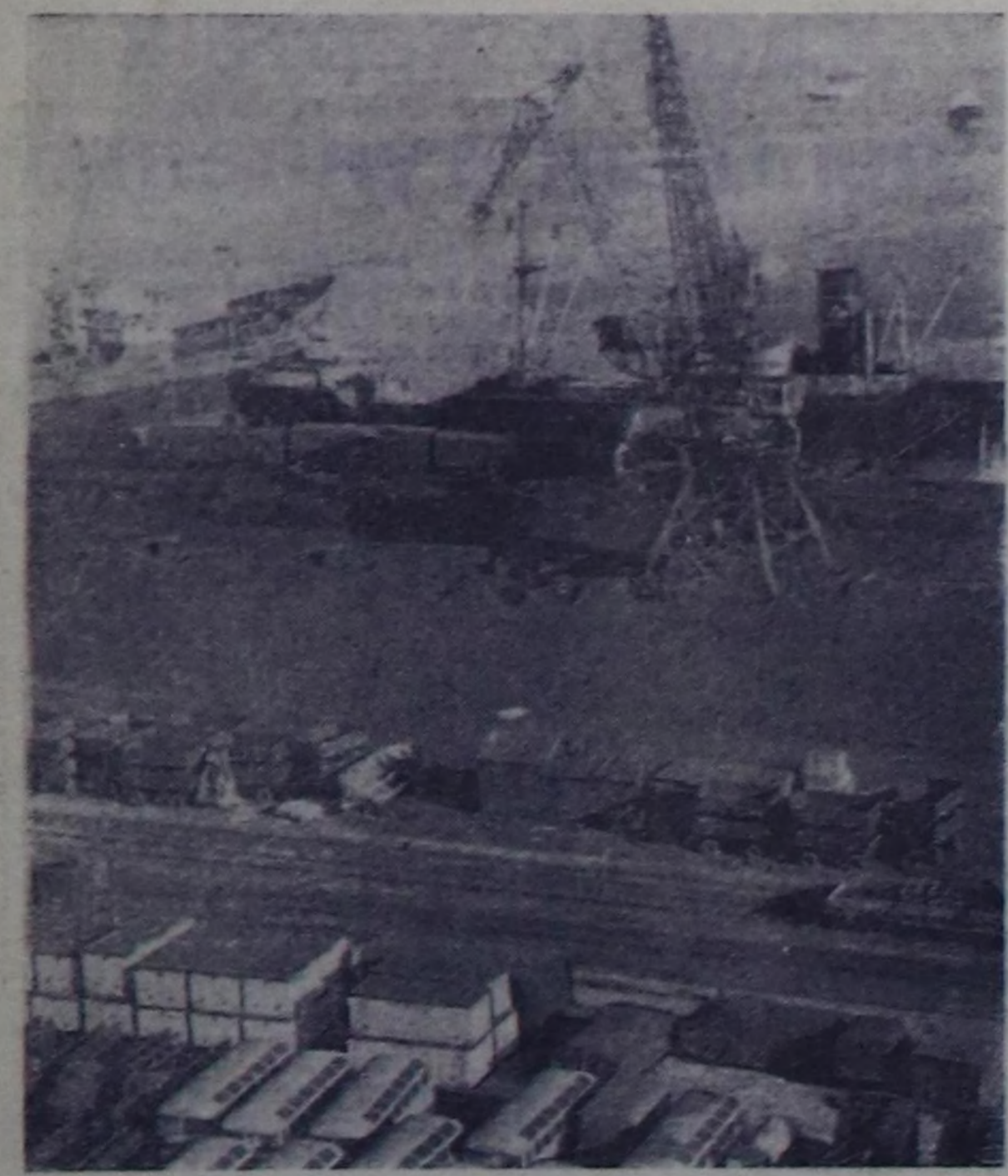
Россияга революция тилээ соонда орус ажылчы чоннар чаа амыдыралды тургузуп эгезөөн үезинде дык хей америк ажылчынын ол чаа тургузушкунга дуалажыры-биле Россияга чоруур деп ийн күзелин идергейлел турган. Механиктерин, физикчилерин, быжыкчы, даяр-ныкчыларын болгаш өскелерин-даа бөлүктөрүн тургузуулан, ол бөлүктөр Совет Россияга барып чораян. Акша-хөрөнгөн чыгыш, хеп чур механизастаан херекселди Совет Республикаже чоруур деп идея бистеге, Нью-Йорктуң ажылчынарныг тымпыл келгенин сактын чоруур мен. 40 муң долларын чыгган болгаш «хеп чур ажылчынарнын баштайгы экспедиция бөлүк» дөртөн кижин тургускан бис. Ол болот 1924 чылда Совет Россияга барып чораян. Ортан эеп келген бистин төлөөлери күргөн чүдүдери дугайын чугаалап турганын.

Октябр социализм идеяларын-га улуг соңуургады америк ажыл-

чынарнын иштинге болдуруп, чурта-ла профессор шимчөөшкенин хөгжүдөлгөңүгү улуг идиин берген. Мээң хууда салым-чөлүмү улуг ролду ол база ойноан. Профессилер шимчөөшкенин идеялеги киржичи-ин болу берген мен.

Коммунизмге улуг хей чылдарда чорудуп келген пропаганда америк ажылчыларын чаа салгалынын меделдөөн бодунун бак уруктары артырып каан болбайн ан. Иччалза-ла АКШ-тын ажылчы чоннарынн хей нуурузу Совет Эвилели чока гитлеризмни үтүлдө болбас ийик дээрин меделер билеп турар. Ам АКШ-та кижилерин чөөнскерил-лел турар. Интеллигенцияны болгаш меделдөө ажалчыларын улам хей веини Вьетнама дайыга улуг туржуу турар. Америк ажылчы агындын ол меделдөөгү кезин тай-бынын дендеш ивез быжык чөлөкчигин Совет Эвилелден көрүп, оон хөгжүдөлгөңүгү аажок улуг соңуур-гал-биле хайгаарал, канды-даа чедип-шашканын аңаа күзүп турар.

И. АБЛАМОВ,
СЭТА-нын корреспонденти.
Нью-Йорк.

ПРИМОРСК КРАЙ. Находка—Враки Чоюн чүктүн эң улук далай перту. Ол порттун эриктинге Япониянын, Грекиянын, ГФР-нүн, Великобританиянын туктарын көрүп болур. Мажа Чукоткаме, Камчаткаме, Колымга болгаш Сахалинге бар караванарны чууруп турар. ЧУРУНТА: Находканын садыг перту.

Ю. МУРАВИННИН Фотозу. СЭТА-нын фотохроникасы.

Салгыш-сеткил куюмай бээр Чалгаарачыг күсүк бир түр Дарыймаасы артында Дылашкан дег бамч кирген. Черийк кыры күстү тынып, Чечек-бүрү өңү солуп, Күсүк салгыш мында-мында Күзүрүмөр бөөдөп турган. Ырак дордө дурузалар Ыдылчанган уяна ыры Чарымшыкынын кударып Чалымыкка сагындырган. Талгырда чурттардыма Тавар ушкан куштар көргөш, Хөрөк-чүрө дапыжып кээп, Хөңүү багыт холун чыгап, Эңир чазым тааскаан эвес Мажаа чораян ойун сактып, Эргим ынак хадчында Мажаап келгеш, куспакташкан. Эргим ынак хадчынын Эргеледин сыйбап тура, Бодалында чакыртканы Боду ойлеби чугааланган: «Ая-көк дээр дег карактарым, Артык мына кайда чор сен, Хадчымыс чанын орта Натан келер хүнүң бар бе? Элекке, чынык, чаны чараш Эргелеген мөөң эжим, Ээр Хөмчик эрийн орта Эргип келер хүнүң бар бе? Ынак эжи сагындыра Дылашкан эвес мында-даа дег, Ол-бо түкчө харамылап, Оозун бүдүү дилгезингев, Ычталыда-даа бодада дег Ыдымг чүвө каймы турар.

Салгышмыга мегелеткеш, Чадаарда-ла удуз тыгган. Кедек када хадчынык Кеке кайтап, мыт чок турда, Чырааларды бир-ле шимзеи Шылырт диген. Дарый серт дээр Кодап-хаактар арамында Дарыймаа: — Чааскаан деп түрү боорул, Чанында бо хадчымыс тур. Ишти-хөңүм хөрөжир Иянг ынак эжим ол-дур. Харын биске шактыктавайып Каймын келдин, чоруп көрөм.

Койгун маңап ынай болган. Саскааннар ачымыс кончур Шалырткайдыр эде берген. Дарый шала чынгылап, Талдарыма көрүп турда, Хедер-оол бо шырыштардан Хедер-оолду үтүп көргөн. Урут баштай чокжаа-даа, Шымчеш дивейи чоргаар турган. Уни, муңгак шырай ары Шырын, дидим болу берген. Хедер алаа чөдө берген. Ындамында олтуу сүргей. Хөвн эде тыргынмылаан, Ылчыннайым чугаа эрзон: Хедер-оол: — Эни, Дарый, сөп көр деп, Эжек-не бо, бодавадым. Чүгө мында турарың ол, Чүрөң орта эвес ирп. Чааскаан маңап турарыңга Чалгаарачыг эвес-тир бе?

Хедер-оол: — Ойлатпай, харын менн Оваарып көр, эргим Дарый, Сеткилимни чажырбас мен, Сөңгө шынап мына-тыр мөң. Дарыймаа: — Эргезең хором, оокургарак, Биске улус дынап кааптар, Ынак эштин мөң-биде Ылчыннайыңа чоруп көргөп. Хедер-оол: — Ынак эжин кайда боортаа, Ырай берген ышкажыга, Домак бибес саргы орус Товайн барган дивейи бе? Дарыймаа: — Ыятыазым моон ала, Ытытавайып ырап чору, Чүгө мында бодамында. Артык чугаа маңап калзым. Хедер-оол: — Артык чугаа эвес дээрзин

Совет Эвилели—арабтарнын шынчы өңнү

БЕИРУТ. (СЭТА). Ливанын «ад-Дунь» содууун бижип турары болза, арабтарнын чөптүг хөрөн делегейиң депшилелиг бүгү күштери деткип турар. Совет Эвилели болгаш социалисттик өскөдө чурттар арабтарнын таласында бижымы-биле түрүп турар. Олар Амыл чок чорук Чөвүделанге Израиль шиптирелиг бүгү шапкан болгаш эжелеттирген араб демис-көрдөрдөр израиль шериглерин доп-дораан ийүрерин негези. Совет Эвилелинге удуз АКШ-тын болгаш Англиянын организаастаны коп-вугулдун болгаш өңүк-чөдгөтүнүн компанияны буртуну-биле бутурап лүшкөп деп чүвени Араб Чоюн чүкте калган болушкуннар көргүскөн деп, ол содун үгүлчүлөп бижээн. Араб чурттар биле оларнын өңүктөр-ини арамынга моондакты тургузарын имериалистер чедип ап шыдаван. «Совет Эвилели арабтарнын шынчы өңнү болуп келген болгаш болуп ар-тап-даа деп чүвени араб ажылдакчыларбааза катан бутуруп көргөн».

Вьетнам улус тиилээр

НЬО-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тын ужуз чулууну үзүктөлүшкөн чок күштүг бомбалаашкын тураажок, ам вьетнам улустун мораль угаан-боды кажангынан-даа артык бедээ. Тайбодун америк талалакчылары Ханойга ийи недела дургузунда ө-рүп турган соонда, АКШ-ка чыып келгеш, мыдыг түнелди кылган. «Либерейшн» журналдын редакто-ру, бо чылды апрельде болган тай-бы дээр массалыг похоттарын организаакчыларынын бирозон Д. Дел-лингтер, «Студентилер — демократ-тыг нияттели дээр» деп организа-циянын даргазы Н. Эгсон төлөзөр-ини састыган чорупан.

«Нью-Йорк» гостиницага болган паралага конференциямыга чүвө чу-гаалап турган. Деллингтер биле Эг-сон оларнын дынатканы болза, Тай-бың камгалалынын вьетнам комите-диниң чазанын баугаар ВДР-ге чо-руп турган уяныда ВДР-ниң премь-ер-министри Фам Ван Донг болгаш чурттуу өске-даа удузтукулары-биле ле учураштымыс. Вьетнамда дайы-ны соксадыр дугайында кандыг-даа чугаалажымыкынар ВДР-ге агаар-дан халдаашкынын Баттышкан Штаттар соксатпас болза бодунмас деп бодаа тургустуну келир дээрин олар демделээн.

ВДР-нин улзуз бодунун чөптүг де-миселиниң тиилээринге хаын бүт-үредир дээрин Деллингтер биле Эг-сон демделээн.

Ам бо дораян көргүрө мен, Эгемейин бээр турар, Эргеледип, чассыдып каайн... Хедер улам чоокшупап кээп, Хөвөргөдип туруп-туруп. Боле-хаара куспакташкан, Бөөдөй берген, Ычталыда-даа Дарый бар-ла күжү-биле Дажый шаанкаш, ушта талаан. Черийк кырын девистейдир, Чыраа бажын сагалынадыр Чезеке дээр олар ийи Сымыртайым, хүрешпөн дээр. (Күжүң дөгөн Хедер-оолга Күжүр урут дүжүп бербей Арып-нүүр дээр, мыаымыл дээр Амыр эвес тудушкайан Хөмчик унуч хажыкылап Кедек хаактар көрүп турган.) Кымыл күжүгү үдүрө-даа, Кысты толга кырап чадаш, Көжөр, олтуу арга-биле Камды алге чыгап келген. Ам-на мөңдөн үймөс сен деп, Амрыаңны арнында илден. Чоргаар Хедер чөдө берген, Соора туткан... Уруг хирт дөө... — Алейш—деп кий дээр үвү Чангылаңын тараалакта, Ак-көк хөмчиг чалгытгары Чалымыкыты куспакташкан... Дөрбөктөлгөн тырыкылар Дөк-ле типтеп бирааинашкан. Кара чаштар чиде бээрге, Хаактар бажы халаш диген...

ХЕМЧИК (Шүлүглөдөн үзүндү)

Ам бо дораян көргүрө мен, Эгемейин бээр турар, Эргеледип, чассыдып каайн... Хедер улам чоокшупап кээп, Хөвөргөдип туруп-туруп. Боле-хаара куспакташкан, Бөөдөй берген, Ычталыда-даа Дарый бар-ла күжү-биле Дажый шаанкаш, ушта талаан. Черийк кырын девистейдир, Чыраа бажын сагалынадыр Чезеке дээр олар ийи Сымыртайым, хүрешпөн дээр. (Күжүң дөгөн Хедер-оолга Күжүр урут дүжүп бербей Арып-нүүр дээр, мыаымыл дээр Амыр эвес тудушкайан Хөмчик унуч хажыкылап Кедек хаактар көрүп турган.) Кымыл күжүгү үдүрө-даа, Кысты толга кырап чадаш, Көжөр, олтуу арга-биле Камды алге чыгап келген. Ам-на мөңдөн үймөс сен деп, Амрыаңны арнында илден. Чоргаар Хедер чөдө берген, Соора туткан... Уруг хирт дөө... — Алейш—деп кий дээр үвү Чангылаңын тараалакта, Ак-көк хөмчиг чалгытгары Чалымыкыты куспакташкан... Дөрбөктөлгөн тырыкылар Дөк-ле типтеп бирааинашкан. Кара чаштар чиде бээрге, Хаактар бажы халаш диген...

Е. ТАНОВА.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Великобританиянын Компартиязынын Политиктиг комитединиң медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). Израильдин чазаа бодунуң шериг-лерин дайын чорудулгаларынын эгелээриниң мурунда эзелеп турган шугумунче чайладыр болгаш палестин дескеннериниң айтырымын шиптирлээр ужурау. Бо ийи негелдени күөсөдери болза Чоюку Чоюн чүкте үскүле-нишинини политиктиг таарыштыр шиптирлээрдин че-дип алырынга чугаалажышкынарныкы баштайгы эрге-жеп чугула негелдези болур. Ол дугайын Великобританиянын Коммунисттик партиязынын Политиктиг комит-единиң «Морнинг стар» солунга парлап ундурган меде-глелинде чугаалап турар.

АНШ-тын болгаш Англиянын чазактары Чоюку Чоюн чүкте дайынга бунар-чүдөн рольга өйнаан дээрин ме-деглеле айттыр турар. Ол райнда боттарынкы импе-риалистиг сорулгаларын удузтулга болдурбушкан, олар Израильди донтаамал деткип, араб улустарнын нацио-нал-хосталганын удуз демиселди чорудуп келген. Дайын чорудулгаларын соксаткан соонда безин АНШ би-де Англия Израильдин шериглерин чайладып үндүрерин болгаш оларнын эжелеп алган девисизерлерин эгидерин көрүп турар базым бурзуңте удурлаптыр турар. Израиль «империалисттиг эзелелчининиң ролон күөсөдип, арабтарнын эргезин хүлээп көрбөй турар болгаш араб улустарнын национал-хосталгалыг шим-чазыкшин-биле демисежилп турар күштериниң таласында турар».

Депутат коммунистерниң айтырымы

РИМ. (СЭТА). Италия парламент-нин депутат коммунистери Италия-нын Министрлер Чөвүделаниниң дар-газыга айтырып тургускан, Совет Эвилелинин саяалыгы дүштүр КНО-уу Кооп Ассамблеяныкы түс-кай олаа СССР-ин чылдырларыма Италиянын чөптүрөкителенин иле-редир деп айтышканын Каттыш-кан Нацпарламентиниң Коммунисттик партиязын удузтукулары ат сал-ган.

Шаанылакчылар, өлүрүкчүлөр, үптекчилер

ДАМАСК. СЭТА-нын корреспонде-тин Л. Медведковун дамычымп ту-рары болза: Каш он-он муң дескен кижилер Дамаскка чедип келген. Израиль Эжелекчилер муң-муң өг-бүлөлөрүн боттарынын төрөө суураарында үндүр сымарган. Акы, дуумазын, ала, незин өлүртүп, балыглаттырбаан чандыс-даа өг-бүлө барык чок. Девип келген кижилер бүгү чөгө таарышкан халааты тодаргай чу-гаалап турар. Ам шаанылакчылар, өлүрүкчүлөр болгаш үптекчилер бо-луп турар израиль агрессорлары килеңгезиши-биле бургу шапкан үнөөр оларнын чугааларында ды-нашкан турар.

Алмасур кезде суур чурттуг, улусту армиянын ополченин тара-чы Махааддин Саадтын чугаалааны: «Бодуустун суурусту камга-лашсаан, сөөгү оякка чедир дай-ымдашкан биле. Эжелекчилер сууру-га чедип келгеш, чоңа удуз ханыг үүлгедипкинин эгелээп Олар ха-мыктык мурнууда бажыннарда үн-өлөгү өт чүгүн бажыннарда үн-өлөгү, машина чүдүрүп алган. 80 харыг Исмаил Ала Хад-дин Ахмед иржийн бажыныкы чаз таарып кирген эжелекчилер удуз аптырамын ажыдырып оон негези. Кажан аптырамын ажыдыр бээрге, эжелекчилер ол иржийн боолуп өл-түргөн.

Аль-Джуейда кезде суурда Му-хаммед Алинин чугаалап турары: Эжелекчилер сууруч чурттакчылар-ын атлап эгелээп. Олар чаны-биле эртен кижилерин барык шуптуура боолуп өлүргөн. Балыглаттырган ки-жилерин кара кылмып алгаш, шо-жуд-биле боолуп турган. Сууруч кырганын ол бүгүге килеңгезиш-кенин илгерилеп, атыккажымы-кынын соксадыр дугайында шип-тирли оода тайбың чоңа хамаарыш-тыр күөсөдирин негезер, израиль ш-ержатынын калчаалымы-биле ме-дегленип:

«Силерге хамаарыштыр хоюлу, дүрүм чок, тилекчелерин шиптес ужурау!» Ал-Зиян кезде суурда 90 харыг иржийн өлүргөн. Израиль солдаттар ол иржийн ашпа негези, мычталы-даа он ашмаз чок болган. Эжелек-чилер иржийн бажымында бар-ла бүгү чүвени үтөп алган, бажымын өртөдипкен. Солдаттар суурдан 30 минаута аштыда үнүп чоруррун чурттакчыларга дужаап, бүгү-ле бажыннарныкы соңгаларыме боолуп эгелээп. Фахаш кезде сууруч ортумак шлоаанын өөрөнчкени 16 харыг Мунагилдин дынашканы бол-за: эжелекчилер сууруч бүгү чоңу күдүмчүлө үндүр сымарып алган, оларын боолуп эгелээп. Сууруч бүгү чурттакчыларында түгө каш кижилер дөш үдөр арталып болган. Сирий шериглерин чакылаткан болгаш атыккажымыкынын соксат-каны соңдо безин эжелекчилер Ху-ния сууру бурзуңдуз, ортедирлер база хымактыг бомбалар-биле бомбо-лаарын үтүгүчүзүн. Чымылдырмыш-кында каш-ла чүс метр ырак тур-ган Мунагилдин хөргөзлөп турган-ры-биле алырга, бак чыт тарай бер-ген болгаш дымш бачыдаар апар-ган. Каш минаута болганда онч бол-ган өске-даа кижилерин дүмчүлөп алган хөңүт эгелээп. Оң ол чу-гаалын өске-даа дөш келгештен бу-за бадтышкан.

Ол сууруч балыглаттырган чур-такчы Абдель Латифты эжелекчи-лер боолуп каан. Олар палестин Саад Хобисини өг-бүлөсин боолуп өлүр-гөн, оң шиптиде бичи уруглар ба-за бар болган. Сууруч чурттакчылары Сабри Раджан, Салах, Азия, Хакмы Масуд оларын быгаш өске-даа өзөн каш хөрөжкентерин кезде суурда үнүп чоруррунда ойталааны дээр боолуп өлүргөн.

Редантор И. Н. НУДАЖИ.

Дыштаныр хүнде чүү болурдү? Кызыл хоорайнын бүт бөмбүүнге бириг чер дээр мар-гылдааныга «Динамо» биле «Звезда» командалары культураның болгаш дыштанылганын Гастелло аттыг парыгында «Хуреш» стадионунга 18 шак 30 минутада ужуражыр. Культураның болгаш дыштанылганын Гастелло ат-тыг парыгынын хостуг хүрешке хуунун бириг чери дээр мар-гылдаазы ногаан театрга 10 шакта эгелээр. Республиканын школачыларынын баскетболга бириг чери дээр маргылдаалар № 2 школанын болгаш көдээ ажал-агый техникумунун баскетбол шөдлеринге 10 ша-та болур. Медицина ажылдакчыларынын хүнунг холбаштыр-ган хоорайнын эмнесге ажылдакчыларынын дыштаныл-газы Көк-Тейге 10 шакта база болур.

ССРЭ-ниң чаа гроссмейстери Риганың 30 харыг шыдыраачы Айвар Гипсис Совет Эвилелиниң 29-ку гроссмейстери болган. Айвар Гипсис экономис артеминг, ол Латвиянын школаалар маргылдаа-ларында киржип турган, шыдыраага мергежилни беликкен. Мастер атты чедип алган соонда, 1957 болгаш 1958 чылдарда делегей студентиле-ринин маргылдааларында ССРЭ-нин командаанын састыган барып, чедипкининг ойвап турган. Гипсис — бистин аныктарымыс-тың, Борис Спасский, Михаил Таль, Лем Полугаевский шымак, хөл-ш-дыраага салым-чазанын эң күштүг төлөзөкчилериниң бирозон. Ол бол-за хөл-шдыраанын теориязынын тал-азы-биле эң шымактарынын бироз-

ХАЙЫМНАШАН Кызыл хоорайнын бут бөмбүүнге бириг чери дээр эзелчелги оюнга «Динамо» биле «Саян» командалары «Хуреш» стадионга июнь 16-да умурашкан. Оюнуң баштайгы минуталарын-дан эгелээш найы-даа командаларнын халданчылары сан кирип алыр дээр бүгү-ле арга-мергежилдерин үндүрүп, кызымаккайы-биле бурунгаарлап турза-даа, оюнуң бириг чартыны 0:0 болуп чалсарлан. Оюнуң ийги чартында «Саян» командалынын халданчысы Михаил Потылицын «Динамо» халгазын-ке кашагайы-биле бурунгаарлап киргеш, саны ажыткан. Динамочу-лар саны деңиштирген, оон 1:1 санын хайымнашкан. М. ГАМИДОВ.